

Martin REINER

SURREALISMUS

(Ukázka z chystaného románu o Ivanu Blatném...)

Ivanův prospěch se rapidně zhoršuje, na konci kvarty přichází jako blesk z čistého nebe dvojka z chování. Ve škole často absentuje, a když už se dostaví, nebývá zcela bdělý. Učitelé se snaží pochopit těžkou situaci sirotka, přibuzenstvo kuje plány, kterak hodit chlapci zpět na krk rodičovský postroj, a v kalu těch všedních dní září (jako ty ohně ze sléváren) surrealistické soboty... krásně barevné pasáže do jiných dimenzí školákova života.

Z tisíců výmluv a falešných záminek, s nimiž prchá Ivan stále častěji z domova, by se dala postavit věž. Proboha! Babička mu chystá chleba s pažitkovou pomazánkou a kontroluje, jestli má dostatečně teplé ponožky, a on už chodívá do baru Boccaccio psát své surrealistické texty.

Surrealismus malých Brňáků je čirou, okouzující hrou dětí, kamarádů, kterým sice občas za zády postává Vítězslav Nezval, ten surrealistický četník v komickém zeleném baretu s vypůjčeným pendrekem Nadskutečna, ale copak to nebyl on sám, kdo o své surrealistické misi v Paříži napsal:

„Tato kniha je především knihou přátelství!“

A tak mládenci vyrazí každou sobotu vstříc dobrodružství ducha, za deště stuleni v nevelkém pokojíčku, za slunce rázující ke starému hřbitovu, kde se už léta nepohřbívá. Akátová ulice na takové výpravě samozřejmě voní Paříží. Hroby, které se krčí podél křivolakých pěšinek, zarůstají bujným křovím, skrze něž se jen obtížně dere denní světlo. Zrezavělé železné lucerny zaskřípou, kdykoli se do nich opře vítr, a nad tím vším se nese nekonečný šepot dávných zemřelých zmlkající pokaždé na chvíli, když sem od nádražního viaduktu zalétné výstražné zvonění tramvaje. Plechoví andílci, ti jsou samá díra a rez, a s nimi tu podřimují kamenní, ztvrdlí, baculatí invalidé, kterým chybí tu paže, jindy noha, křídlo, některým rovnou hlava.

„Když jsme pak dva zmrzačené hlídače mrtvých, a k tomu nějaké andělské střepe, vlekli s přítelem P. do jeho maličkého ateliéru, opakovali jsme si vážným hlasem s Bretonem: *literatura je jednou z nejsmutnějších cest, které vedou ke každému cíli*. A bylo nám přitom křehce a veselo,“ vzpomene si Blatný po létech, v šedých a větrných dnech Protektorátu.

Surrealismus byl místem, kde se vše pohádkové, co tak fascinovalo malého Ivana, potkalo s pojmem, za který už nebylo nutné se stydět. Kouzelníci, cirky, dětské hry, snění; shrňte to všechno do slůvka *fantazie* – a už se kolíbáte v lodičce literatury. Už jste ve světě dospělých.

„Řekl jsem, že se vydám na cestu do světa,“ píše čtrnáctiletý Blatný, „neboť toto pochmurné město mi pro nejbližší dobu nemůže nic darovat. Kdyby umřel někdo, koho bych miloval, nosil bych v knoflíkové dírci umělou černou květinu. Mohl bych chodit ulicemi, které jsou dosud průhledné, a byla by to smrt, jakou miluji. Představuji si bez hrůzy rakev, smuteční hudbu, nehraje protivná dechová kapela s pláčem, který křiví ústa. V průvodu jede klavír tažený nejkrásnějšími vraníky. Pro tento smutek bych nikam neodjížděl, byl bych šťasten, že mohu dýchatí vzduch poznamenaný krásnou smrtí, a říkal bych si, že mě zanechá navždy melancholickým jako dnes. Lidé budou málokdy nešťastni, když porozumí kráse hřbitova, na němž ztrácíme nejdražší ruce, budou milovati z kulis nejvíce lepenková zábradlí podivně řezající obzor. Rakev se zavírá, házíme na hrob dvě karty: pikovou sedmičku a křížové eso...“

Skutečný umělec ale není ten, kdo surrealisticky píše; je to jedině ten, kdo dokáže surrealisticky žít. Takový imperativ nesmí oslyšet žádný z mladých účastníků sobotních seancí. A Ivan se tentokrát má čím chlubit:

„Když jsem přišel včera odpoledne domů, počal jsem z jakési nepochopitelné příčiny tvrdit tetě, že jsem blázen. Myslil jsem, že tento můj podivný vtip bude mít zrovna tak nepatrnou odezvu, jako všechny podobné výstřelky. Teta Běla se však hned v prvním okamžiku, jak jsem pozoroval, lekla. Pak se pokoušela o úsměv a prohodila cosi o malé duchaplnosti takových vtipů. Nepřestával jsem jí tvrditi, že jsem blázen, řekl jsem jí, že vím vše, že přede mnou nemusí nic zatajovat. Zase se pokoušela o smích. Šlo jí to špatně. Řekl jsem jí, aby se nesmála ubohému bláznovi. „Je to, jako kdybyste se smála Patrikovi, že kulhá. Fuj!“ pravil jsem a odešel jsem; za dveřmi jsem řekl třikrát Paraguay. Byla to úžasná legrace, ale to, co se stalo večer, zařinčelo. Chtěl jsem před spaním dopsat svoji kapitolu, abych vám ji mohl dnes donést. Vtom jsem uslyšel ve vedlejším pokoji tlumený rozhovor, z něhož jsem zachytil jen tetina slova: ‚Víš vše!‘. Když jsem se pak prohraboval starými stužkami, fotografiemi z minulého století pocházejícími od dědeček a babiček, vypadla na stůl miniaturní kostka. Padlo mi číslo čtyři.“

A zase jiný vlak přiváží do Brna André Bretona s Paulem Éluardem. Píše se rok devatenáctistý třicátý pátý, je počátek dubna.

Malá chvíle pro francouzské surrealisty, velká okamžik pro mládence z Plotní.

Nezval vede své francouzské hosty z nádraží, jen s malou přestávkou v hotelu Grand, kde se ubytují, do brněnského centra, aby je zde upozornil na „nahodilé setkání radnice, krokodila a kola“, a hned poté jim spěchá představit brněnskou Gisèle Prassinov, patnáctiletou dceru surrealistického nakladatele Jáchy, Libušku, kterou překřtil osobně na Katy King a promptně z ní učinil jednu ze zakládajících členek Surrealistické skupiny.

Mnoho tehdy nechybělo a zásadním českým surrealistou by se byl stal i David George, obrovský černoch dovezený z přístavní Marseille, který prodával po většinu třicátých let v Lamplotově obchodě s kávou, čokoládou a cukrovinkami. Bohužel se ukázalo, že Breton nesnáší větrové bonbóny...

Večer v Husově sboru:

„Toto jsou, Mistře, mladí místní surrealisté, les jeuneve surrealistes locaux, velmi talentovaní mládenci...“

A mládenci už mají ruče výtisky právě vydaných *Spojitych nádob*. Breton ulpí pohledem na obálce, jejíž autorkou je malířka Toyen. Před několika dny viděl tu drobnou, pevnou dívku s chlapeckou tváří a pánskými polobotkami poprvé, ale přáteli zůstanou už nadosmrti...

„Stokrát jsem směl dovolit svým očím, aby se znovu a znovu vracely k horoucím hvězdám Bretonových pohledů!“ volá Nezval dojatě o čtvrt roku později, vracaje se z Paříže.

Hned poté mu ve vlakovém kupé samovolně exploduje láhev šumivého vína.

Nezval chce ještě z okna vlaku pohlédnout do Bretonových očí po stoprvé, ale místo toho musí kapesníčkem utírat sukni polité starší dámy. Mezi omluvami se vrhá zpátky k oknu, zanechav dámu vlastnímu osudu – vlak na Gare de l'Est se dal neúprosně do pohybu. Stejným, zalepeným kapesníkem mává a mává, malý Benjamin Péret na nástupišti je menší a menší, až se stane nejmenším surrealistickým básníkem na světě a Nezval vysíleně klesne na své místo. Dáma kamsi odešla, za okny se míhají domy a uvnitř básníkovi rozpálené hlavy se míhají dny, které jsou v tuto chvíli již nenávratně minulé.

Není nic smutnějšího než se loučit se smrtelnými lidmi, zvláště, je-li člověk sám předurčen smrti. Jaká nepatrná věc bude moci způsobit, že se již nikdy nesetkáme. (Madame se vrací do kupé a častuje básníka sprškou vulgárních francouzských slov.)

Na zlatých jehlách vodotrysku léta vznáší se balónek toho přeludného dne, balónek, jenž mizí mezi prvními stromy při výjezdu z Paříže, balónek znovu se náhle na okamžik objevující mezi jinými pestrými balónky dnů, které teď v cirkusovém šapitó Nezvalovy hlavy víří v nepřehledném reji, básník usíná, ale není to ještě plně sen, který jej znovu přivádí na Place du Panthéon a ke schodišti hotelu des Grands Hommes, v jehož přízemí jsou ve výloze vystaveny rakve, patřící ovšem jakési pohřební firmě.

„Tady o nás bude skvěle postaráno,“ poznamená kolega Štýrský a za čtrnáct dní ho ve smrtelné křeči sklátí na hotelovém pokoji embolie.

Nyní však stojí teprve v předsíni svého pařížského dobrodružství a odpoledne, do něhož nyní vyrážejí v plné sestavě, i s mlčenlivou Toyen, není ničemu vzdálenější, než myšlenkám smrti. Právě začíná hodina aperitivů. Trojice sedí před tavernou du Palais a pozoruje chodce, automobily a autobusy, které mají nedaleko odtud svou stanici. Když o chvíli později projíždí před jejich užaslými zraky nákladní vůz s velikým nápisem BRETON na plachtě, začíná čas pařížských zázraků.

Spustí se liják, svatomichalská fontána po chvíli přetéká a příjemně se ochladí.

Je načase vyrazit metrem směrem k Place Blanche, k místu, kde se surrealisté denně scházejí. Tím místem je Café Cyrano.

Řízením osudu, jehož záměry jsou vždy zpočátku nezřetelné, sešli se toho dne surrealisté v hojném počtu v Café Tabac, kousek od montparnasského bulváru. Když později, již v dobré náladě, přechází početná skupinka do blízké restaurace na večeri, zahlédne Toyen muže, který by jinak prošel bez povšimnutí:

„Kde je?“ zvolá André Breton. „Nikdy jsem ho neviděl!“

A pak prudce vyrazí:

„Jdu s vámi zúčtovat, pane!“ zvolá, zastaviv Erenburga uprostřed ulice.

„Kdo jste, pane?“ táže se Erenburg.

„Jsem André Breton.“

„Kdo jste?“

„Jsem André Breton, jeden ze surrealistů, kteří neradi pracují, avšak studují pederastii a sny. Jeden z těch, pane, kterému záleží jen na tom, jak se zmocnit dědictví, nebo věna své ženy!“

Padne první facka.

„Jsem André Breton, pane, který se snaží upoutat pozornost obscénními slovy a jehož literárním programem je objímat děvky!“

Druhá facka.

Ilja Erenburg, čerstvý dopisovatel sovětského deníku Izvěstija v Paříži, se nebrání, pouze si zakrývá rukou obličej.

Benjamin Péret, proslulý celou řadou verbálních i fyzických výpadů, se leká, že mu z Erenburga nic nezůstane a honem přikročí k vlastnímu vypořádání s tím odporným pomlouvačem:

„A já, pane, jsem Benjamin Péret, který razí jiný program: onanii (bum), pederastii (plác), fetišismus (buch) a dokonce sodomii!“

„Není dobře, že jste to udělali,“ prohlásí lehce otřesený, hlavně však velice zaskočený Erenburg, když surrealisté ukončí exekuci. Spěšně odchází s rukama vraženýma hluboko do kapes pomačkaného saka.

Hlouček lidí, kteří přihlíželi té podívané, se nyní rozchází. Skupinka našich přátel je rozjařena na nejvyšší míru.

„Tak je třeba zatočit s pomlouvačem,“ volá rozrušeně Nezval i Štýrský, když se dozvědí, že Breton i Péret mezi políčky pouze citovali, co o nich Erenburg před časem napsal.

Toyen se tiše usmívá.

Vlak se blíží k hranicím, Vítězslav Nezval je v kupé sám. V ponožkách a s rozepnutou košilí si cosi rychle zapisuje zeleným inkoustem na kus papíru.

Za malou chvíli bude zcela zpátky v realitě všedních dní. Od šokujícího vítězství Henleinovy Sudetoněmecké strany ve volbách ještě neuplynuly ani dva měsíce. Štýrský leží v pařížské nemocnici Cochin. Smyčka dějin se pomalu stahuje okolo malé země uprostřed Evropy...

a přesto, nebo právě proto, se promění léto toho roku v malý zázrak a stane se těmi nejkrásnějšími prázdninami, jaké kdy Ivan Blatný prožil.

Finančně zcela vyčerpaný dlouhým pobytem v Paříži, zůstane tentokrát Nezval v Brně až do října. Dvakrát týdně drží přísnou jablečnou dietu. Není téměř dne, aby nevyrazil alespoň na chvíli k řece. Hladina je líná, léto toho roku se zdá být nekonečné. Zahrádky hospůdek v rozpáleném městě i na jeho větrnějších periferiích jsou většinou prázdné; lepší se hospodářské poměry jdou ruku v ruce s obnovením životních návyků měšťanů, mezi něž patří

letní rajzování po beskydských či jesenických chatách, pensionech, levných hotýlcích; horka tráví ve městě málokdo.

Ivan u Svatky sedává spíše na břehu a pozoruje Nezvala, který vodu miluje. Stojí to za to. Ještě po létech si vzpomene, že *Nezval v plavkách vypadal / jako malý slon* a když si *malý slon* nasadí svou staromódní koupací čepici, musí se kralevic smát. Bytostně neschopen zapřít svou niternou podstatu, vpadá Nezval do vody jako dobyvatel, aby zde poté vydržel díky své tonáži levitovat dlouhé minuty na hladině s rukama pohodlně složenýma na břicho. V zelených plavkách, samozřejmě.

Kdesi v dáli rachotí tramvaj, ale tady panuje klid, narušený v nejhorším případě smíchem mladých dívek s dlouhými řasami, na nichž ulpívají opalizující kapky vody.

Po koupeli následuje procházka idylickými zákoutími svrateckých břehů, které ještě tenkrát nebyly posety oplocenými chatami. Brněnská periferie je typicky venkovská a do ticha příjemně prokvétajícího zpěvem ptáků jen chvílemi zdálky dolehne zvuk zvonů z malých zvoníčků v Jundrově a Komíně. A jen jako by z veliké dále a jen místy se přimísí i dunivé mručení velkoměsta, které příkrčeně číhá na druhé straně vinogradů a ovocných sadů.

V Pisárkách, kam se po levém břehu z místa, kde se Nezval s Blatným koupávali nejraději, došlo za slabou půlhodinku, voní seno a jablka. Jen kousek před místem, kde náhle zpoza rohu vyhlédnou první činžáky, je Kamenný Mlýn, trs předměstských domů, většinou malých hospůdek se zahrádkou, do níž se vchází brankou přímo z ulice. Tady se přátelé často zastaví a společně usednou k některému z malých stolků dřímajících přímo nad hladinou řeky.

„Ivátku,“ nakloní se Slávek celým trupem k chlapci a silně mu tiskne paži v nadloktí jako vždy, když je něčím mocně dojat, „slyšíš tu nádhernou symfonii, již může stvořit právě jen život při všech svých protikladech!“

„Ano.“

Nezval dojatě mlčí, Ivánek se nadechne, ale než složí souvětí, jež by se důstojně obrátilo k patosu předchozí věty, zakloní se Slávek zpátky, celou váhou svého mohutného těla se zapře do židličky a jako by maličko rozhněvaně volá do chladné tmy hospůdky někoho, kdo by je konečně obsloužil.

Vrchní s licousy Franze Josefa nevzrušeně přichází ve staré a zřejmě dlouho neprané zástěře.

„Co si panstvo bude přát?“

„Slyšíte ty akordy, slyšíte, jak je vítr tiše klade vedle sebe?“ promluví k hospodskému Nezval, s naléhavostí a mírnou výčitkou v hlase. „Zvonění tramvají, tíkání rehka a trylky letícího brkoslava, tam odněkud harmonika... To je ale horko, nemyslíte?“

Hospodský mlčí... Do toho, co si pán myslí, není mu nic.

„Přineste mi velké pivo a čtvrtinku červeného tady pro mladého básníka,“ ukazuje na Blatného.

Hospodský se nevzrušeně otočí a klidným krokem zajde do lokálu.

Nezval si setře kapesníčkem pot z čela, zhluboka se nadechne a s divadelní grimasou si prsty promne levý prsní sval. Na chvíli se v tom gestu, s rukou na srdci zastaví, a pak náhle, jako když jehla gramofonu nečekaně dosedne na povrch desky, nahlas spustí:

„Tož miláčku, vypravuj mně něco o tom vašem ateliéru, surrealistickém. Co nového se tu událo, zatímco jsem byl pryč?“

Ivan si zapálí cigaretu a překotně začne líčit své dojmy z nového čísla surrealistické revue *Minotaure*, kde všechny nejvíc zaujala Brassaiova zoomorfní naklíčená brambora... Pak se ale přizná, že jemu osobně přijdou srozumitelnější vaječné skořápky na houslích Fany Povolného...

„A jak často se vlastně scházíte?“ vpadne do Ivanova zadýchaného výkladu robustně Nezval s pohledem uvízlým kdesi v koruně kaštanu a přihladí si na břicho zelenou kravatu, která doted' ležela na stole jako vypuštěný had.

„Každou sobotu, skoro...,“ stihne říct Ivánek, než hospodský rozrazí hlučně bokem dveře s púllitrem napěněného piva a džbánkem rubínového vína.

Sotva postaví pití před oba hosty a má se k odchodu, spustí Nezval:

„Ó, zázračná hudbo dní! Surrealistické soboty jsou bílé jako posmrtná maska kněze, a já miluji bílé soboty, Ivánku, miluji ty balónky, které snadno rozpoznáš od sobot šedivých, hnědých, pepitových, květovaných, nebo pihovatých! Stejně rozpoznáš sobotu zářijovou od soboty listopadové, která je jako hřbet silnice, po níž se plouží kola s doutnající korbou, ó kdepak, sobota je pro mne algebraickým číslem, za které je možné dosadit jakýkoliv počet...“

„Obávej se, Ivánku, dne, kdy tě již nevzruší vlak!“ ocituje náhle svého zamilovaného Apollinairea.

„Crains qu'un jour un train ne t'émeuve plus!“

„*Pásmo* si musíš, Ivánku, přečíst, to je letiště, z něhož startuje Breton, Picabia i Eluard; byl to ostatně právě Apollinaire, *l'Enchanteur Pourrisant*, kdo vymyslel už za války název surrealismus...“

Nyní však Nezvala zaujmou dvě mladistvé, hezké dívky, které se baví německy a nahlížejí přes plot do zahrádky. Spiklenecky zmáčkne ruku Ivánkovi a se zalíbením se na ně dívá. Dívky se koketně usmívají, dokonce zamávají, ale pak pokračují v cestě.

„Představ si, že v této chvíli jsem obklopen, a cítím to náhle všude, atmosférou, jakou už jsem přesně zažil, když vypukla válka.“

Oba se napijí, Nezval má zvlhlé oči.

Ivanka Apollinairův vlak zaujal. Nejspíš je pro surrealismus zrozen, protože vlak ho vzrušuje neustále. Na svých procházkách sám často míří k ovocnářským zahradám a zelinářským skleníkům na jižní předměstí, kráčeje mělkým údolíčkem řeky Svitavy, která se hned za městem vymkne regulaci a téměř každé jaro se tu rozlije do širých luk, a podél trati, po které míří vlaky na Břeclav a k Vídni. Což může být něco nostalgičtějšího, než pískající vlak vezoucí lidi do nedohledné dálky vstříc jiným životům, což může být něco krásnějšího než vlající chvost dýmu, který měří cestu k domovu a z něhož hřeben větru vyčesává smutné jiskry!

Po šesti decích vína vše kamsi uniká...

Ó, surrealismu dálko blízka, vlak jede po náspu a píská.

Z komína surrealismu se kouří, kvete nad ním černá růže, kterou vypěstoval v Blatné zahradník Böhm. Dnes vykvetla přímo v Blatného srdci, černá růže lásky k vraždám všeho druhu. Papírová růže, na kterou střílí o pouti z revolveru Jacques Vaché. Na premiéře *Prsů Tiresiových* vstoupil s obnaženým revolverem do hlediště a křičel, že bude střílet do obecnstva. Na všech jevištích světa Breton jenom přisluhoval, a když byl menší než saranče, napsal, že nejprostším surrealistickým činem je sestoupit do ulic s revolverem v ruce a nazdařbůh střílet, pokud možno do davu. Ale nikdo se ani neotočil. Bůh dlouho nebyl, ale pak se polepšil a připaloval nám alespoň cigarety. Z komínů nedalekých Urxových sléváren přitom šlehaly plameny. Pohlaví hořelo jako jarní květina, která se nechala vyvléct na scénu, kde škytala jako malé dítě a pak se k velikému rozrušení přítomných počala svlékat, až do chvíle, kdy její počínání přerušila policie. Benjamin Péret se na mostě otáčí za dvojicí kněží: „Volové,“ křičí na ně, „u mě jste volové!“ Měkkost volských tlam drtí zelený salát plný krůpějí jako okvěti zelené růže. Růže, kterou si Nezval vetknul do klopy. Byl zelený jako Vodník, jako Rusálka. Surrealistický prapor vlaje, je na něm drak a želví hlava a Nezval se učí plavat v toku francouzských slabik a hlásek. Ukazuje Bretonovi brněnského draka, vtom se zasek’ - visí jak obrovská ryba na háčku. Ulovil ho Eluard na svůj prut? A kde je Áda Hoffmeister, ten věrný pomocníček? Dámský orchestr sedí u karet a květy padají mezi šachové figurky. Všichni se zalykají dojetím, jen René Crevel křičí: „Hnus, všechno je to hnus!“ a nikdo ho neslyší. Dřevěný panák obviněný ze zločinu ohrožení lidského ducha neodpovídá. Soudci mají na hlavách šarlatové barety, svědek si krátí čas děláním blázna. Udělal si blázna z malé kuličky, blázna, co se musel vejít do dlaně, abychom ho dokázali

pochopit. I pošťák Chéval měl malou milenku, milenku z čínského porculánu. Postavil jí zámek nad řekou. Nahá sestupovala po břehu, nořila se do vln, v nichž se měsíc rozpouštěl jako máslo. V jediné místnosti celého zázračného zámku, kde se dalo bydlet, přebývalo kolečko a náradí. Leo Aquilla vstoupil na římský trůn, aby uvedl obraznost znovu do otroctví. Všichni věděli, že literatura je jednou z nejsmutnějších cest, ale nikdo nenapsal tak dlouhou, pomalou větu, aby se po ní dalo dojít alespoň do pekárny na rohu.

Kolchozníci mají kozí chlup, shrnutá košile ukazuje břichy, městem se hrne krev s vůní levandulí, mladičký Ivan pořád hulí a plíce má slisované mezi dvěma stránkami herbáře. Tatínkovi plíce v památníčku, mamčinčina játra...

O dva dny později je terasa prázdná. Z nedalekého atletického stadionu doléhá ke krovům hospody křik vrhačů a běžců, vzduch je plný podvečerních vánků, zvuků a jemně prskající elektřiny v korunách stromů...

Po chvíli se spustí déšť.